Kenesei István

Egyenlő pályák, egyenlő esélyek

PUBLICISZTIKA - LXI. évfolyam, 42. szám, 2017. október 20.

Már jó néhány hónapja szeretnék más ügyekről is írni, mint a hazai egyetemek gondjairól és ezen belül a kormányzathoz fűződő korántsem felhőtlen viszonyukról, mert van a tudomány körül éppen elég érdekesség és gyanúra alapot adó esemény, de hiába, az újabb hírek mindig hátrébb sorolják legkedvesebb témáimat is.

Lex CEU: lesz CEU?

Itt van például a Közép-európai Egyetem még mindig eldöntetlen helyzete. A történet egy tavalyi ártatlan vizsgálattal kezdődött, amelyet a felsőoktatási törvény (Nftv.) írt elő a Magyarországon működő külföldi egyetemek számára. Az Oktatási Hivatal lefuttatta a felmérést, és több kisebb-nagyobb hiányosságot talált. Csupán egyetlen intézmény, a McDaniel College volt hibátlan, a CEU esetében pedig adatszolgáltatási problémák voltak csak felsorolva.

Az idők szelét ugyan aligha fújva, de jól megérezve Schmidt Mária február 3-án *Látószög* című blogjában egy meglehetősen zavaros írást közölt, amelyben a CEU rektorát többek között arról világosította fel, hogy „ami ’89-’90-ben nálunk és a térségben, a csodák évében történt, az egy olyan antikommunista forradalmi hullám volt, amiben a nép fellázadt a kommunizmus és a szovjet megszállás ellen, szabad választásokat és demokráciát követelve”, illetve hogy „Soros (…) a kommunizmus bukása után csak és kizárólag a volt kommunista nomenklatúra embereit foglalkoztatta, foglalkoztatja, támogatta és támogatja” – mint például sokak mellett Kovács Zoltán jelenlegi kormányszóvivőt, tehetnénk hozzá.

E bejegyzésében a CEU-t „Soros György előretolt helyőrségének” nevezte, továbbá a nyugat- vagy EU-barátnak kevéssé mondható Václav Klaus után „az új Lomonoszov Egyetemként” aposztrofálta. (Amiben csak az a mulatságos, hogy a káderképző éppen nem a Lomonoszov Egyetem, hanem ott is a pártfőiskola volt, ha jól emlékszem.) Az Nftv. külföldi egyetemeket megcélzó módosítását, a Lex CEU-t jó másfél hónapra rá, március 28-án terjesztették be, miközben a kormányhű sajtó a CEU, illetve az ő nyelvükön a „Soros-egyetem” úgynevezett csalásait kezdte emlegetni.

A törvénymódosítás indoklásának legfurcsább passzusára már egyik korábbi cikkemben is utaltam: „Az Európai Unión kívüli külföldi felsőoktatási intézmények magyarországi működése akkor lehet optimális, ha arról a származási ország és Magyarország Kormánya is tudomással bír, és mindkét Kormány támogatását fejezi ki az adott intézmény és képzései új helyszínen történő működése kapcsán.” Szabad országokban az egyetemek autonómiájára tekintettel a politikai vezetéstől (értsd: kormányoktól) független akkreditációs ügynökségekre tartozik az intézmények működésének felülvizsgálata, arról – hacsak nem valami bűnös tevékenységet folytatnak – a kormányoknak nem szükséges tudomással bírniuk. De hadd hívjam fel a figyelmet a teljesen definiálatlan „optimális” szóra, amely egy skála pozitív végére mutat, de nem előfeltételezi, hogy a vele jelzett követelmény elengedhetetlen volna.

A Wikipédia 51 olyan amerikai egyetemről tud, amelyet az Egyesült Államokban akkreditáltak, de más országokban működik. Közülük soknak egyáltalán nincsen kampusza az USA-ban, például az 1969-ben létrehozott rómainak, az 1990-es alapítású prágainak vagy a legrégebbi, 1866-ban létesült bejrutinak, de mindegyikük valamelyik amerikai felsőoktatási akkreditációs szervezettel hitelesítette a képzését. (Felteszem, hogy ezek mögött nem állnak államközi szerződések sem, de erről nincs pontos információm.)

Sebaj, a módosítást a parlament április 4-én még annál is rövidebb határidőkkel és gyorsabban szavazta meg, mint azt az előterjesztő eredetileg kérte – mindmáig nem tájékoztatva senkit, mi volt az a feltehetőleg nemzetbiztonsági ok, amitől ilyen rettentően sürgős lett a dolog. A CEU első meglepetésében fűhöz-fához kapkodott, azaz a nemzetközi és hazai közvéleményhez, amely azután hangosan és súlyosan reagált is, például petíciókkal, tüntetésekkel és a köztársasági elnöknek írt levelekkel.

Annak ellenére, hogy a már beindult jogi eljárások az Alkotmánybíróság előtt, továbbá a Velencei Bizottságban és az EU különféle fórumain a szokásos lassú sodrásban folytatódnak, a nyár közepére a reakciók amplitúdója mindkét oldalon csökkenni kezdett. A kormány belement abba, hogy ne az USA szövetségi kormányával, hanem New York állammal tárgyaljon, az utóbbi időben a CEU sem adott ki nyilatkozatokat, és a friss hírek szerint megszületőben van az egyezség: a CEU a hozzá hasonló méretű New York állambeli annandale-i Bard College-dzsal kötött egyezség révén „anyaállamában" is rendelkezik majd kampusszal. A Bard College rektora egyébként az a Leon Botstein, aki egyben a CEU igazgatótanácsának is az elnöke, és aki idén júniusban az oktatás és kutatás szabadságáról a CEU-n tartott konferencia egyik nagy hatású szónoka volt.

A CEU-nak persze létérdeke a változatlan helyszínen maradás – és nem csak az anyagi szempontok miatt. Azt még nem lehet tudni, elfogadja-e a mostani kompromisszumos megoldást az oktatási kormányzat, amely nyilvánvalóan a miniszterelnök intencióit fogja követni – ebben is. De vajon mi késztetheti őket az esetleges visszavonulásra? Továbbra sem hiszem, hogy a nemzetközi szolidaritás: számtalan jelét adták már, leginkább éppen a külügy, hogy a legkevésbé sem érdekli őket a határon túlról érkező visszhang, hiszen idegen tudósok vagy politikusok nem járulnak az urnákhoz a választásokon. Valószínűbb lehet az a magyarázat, hogy a kormány híveinek kezdeti hangoskodása után kiderülhetett, az akadémiai szférán túl az „emberek" nagy többségét a CEU ügye hidegen hagyja. A testvérpártok és a fenyegető jogi eljárások mellett ez állhat a most bejelentett határidő-hosszabbítás mögött. Bár ettől még az újabb „nemzeti konzultációs" kampány oldalvizén a „Soros-egyetem" is elsüllyedhet.

De ne legyünk cinikusak: a CEU a hazai tudomány és felsőoktatás egyik nagy értéke, Ha itt marad, egész Magyarország nyeresége lesz, bármit mondjanak is a nyitott társadalom vagy a felvilágosodás ellenfelei, akik nem vitatkozni, hanem leszámolni akarnak vele.

Egyenlő pályák

Nem vert föl túl nagy port az a minapi sajtójelentés, hogy Olaszországban hét professzort azért tartóztattak le, mert évek óta összejátszottak, hogy ne a legjobb jelentkezők, hanem saját ismerőseik kapják meg a meghirdetett állásokat. A botrány úgy került napvilágra, írja az *Index*, hogy volt egy pályázó, aki felvételt készített a beszélgetésről, amelyben visszalépésre szólították fel, mivel „annak a tanári posztnak már megvan a nyertese. Ez Olaszországban nem így működik, majd neked találunk mást. De ha nem lépsz vissza, vége az egyetemi karrierednek!"

Nálunk az ilyesmi elképzelhetetlen: hallott valaki is feljelentésről az egyetemi állások betöltése ügyében? Na ugye. Azért két személyes történetemet annyi év után szívesen megosztom az olvasóval.

Az egyetemi diplomám megszerzése utáni nyáron egyik kedves tanárom szólt, hogy a szegedi egyetem meghirdetett egy szakmámba vágó állást. Nosza megpályáztam, majd hetekkel később Szegeden járván beugrottam az Ady téri épületbe, ahol éppen bent volt a dékáni titkárság vezetője is. Kérdésemre, hogy mik az esélyeim, kertelés nélkül tudtomra adta, hogy azt az állást X.Y.-nak írták ki, így hiába a kiváló szakképzettségem, papírjaim stb., inkább mondjak le róla. (Szerencsémre a növekvő diáklétszám miatt fél év múlva a már ott lévő pályázatom alapján kaptam egy gyakornoki szerződést, s ezzel elindulhatott szakmai pályafutásom.)

Sok év múlva családi okokból legalább egy félévre feltétlenül budapesti állásra volt szükségem. Éppen ki

volt írva az ELTE-n egy hasonlóan tökéletesen nekem való állás, de most már felhívtam a tanszékvezetőt, mielőtt beadtam volna a pályázatot, hogy ne fáradjak hiába. Természetesen ez az állás is másvalakinek volt kiírva, és szorult helyzetemből végül néhai Serfőző Lajos dékán tankönyvírásra adott féléves ösztöndíja segített ki.

Természetesen nem tudhatom, egy valódi pályázati helyzetben az én „dossziém" lett volna-e erősebb a nálam kedvezményezettebb „bentlakóénál", de említhetnék számtalan más, nem velem történt esetet, amelyet közelről végigkövethettem, amikor a jelentős nemzetközi ismertséggel, publikációkkal, kapcsolatokkal bíró, esetleg éppen külföldről hazatérni kívánó jelentkezővel szemben a helyi pályázó fölényesen nyert.

Az említett *Index*-cikk a botrányt követő vizsgálat ismertetésével zárul: „A felmérések szerint 1999 és 2007 között az egyetemi pályázatokon állást nyert oktatók több mint 90 százaléka ugyanazon az egyetemen rendelkezett kapcsolatokkal, ahol megszerezte a tanári helyet, vagy a tanszék professzorainak volt egykori tanítványa, netán esetleg egy másik egyetemi tanárnak volt a rokona." Nézzünk magunkba, kedves kollégák: nálunk vajon más eredményt hozna ki egy hasonló célú vizsgálat?

De mielőtt lezárnánk ezt a szomorú témát, utaljunk egyrészt arra, hogy az állások iránti nemzetközi verseny, mint már sokszor elmondtam, ma hazánkban a fantasztikus 27 százalékos béremeléssel együtt is elképzelhetetlen, másrészt arra, hogy a tanárok teljesítménye nyitott könyv annak, aki tudja, hol üsse fel azt: számtalan adatbázishoz fordulhatunk, a hazai MTMT és *doktori.hu* után a nemzetközi Scholar Google, Harzing Publish or Perish, Web of Science, Scopus, Scimago stb. listáihoz.

Kampusz a határon

Jó húsz éve Hankiss Elemér segített megalapítani egy intézményt a nyugati határ közelében a rá jellemző tudományközi kutatásokat megcélozva, főleg társadalmi-gazdasági és Európa-tanulmányi fókusszal. Jó partnerre talált hozzá Miszlivetz Ferencben, aki előbb Szombathelyen az ottani tanárképző főiskola épületében, majd Kőszegre költöztetve és most már a veszprémi Pannon Egyetem ottani kampuszaként működteti ezt a Felsőbbfokú Tanulmányok Intézetét. Miszlivetz professzor, aki több más helyen, például az MTA Politikatudományi Intézetében és az Andrássy Egyetemen is el van kötelezve, példamutató ambícióval tart kapcsolatot egyrészt a politikai színkép számos árnyalatán található szakemberekkel Schöpflin Györgytől Bába Iványon át Csepeli Györgyig, másrészt a tudományok különféle területein működő legjobb tudósokkal a fizikus Kroó Norberttől kezdve az evolúciós biológus Szathmáry Eörsön át a közgazdász Palánkai Tiborig, nem beszélve a számos külföldi szaktekintélyről, akik mind a tanácsadó testületét erősítik.

Eddig az intézmény megalapozásának pénzügyi kanyarjait is sikerrel vették: egy 2015-ös kormányrendelet három év alatt összesen több mint másfél milliárd forintot adott az alapításra és a működtetésre, aminek nagy része valószínűleg székhelyük felújítására ment el. Bár a Pannon Egyetem részeként hirdetik tandíjas mesterképzéseiket, valamint igyekeznek EU pályázati forrásokból is tanfolyamokat indítani, egyelőre nem nyilvánvaló, hogy rendszeres finanszírozási forrás nélkül hogyan valósítják meg tényleg nagyvonalú terveiket.

A világban számos példa van arra, hogy szép földrajzi környezetben elhelyezkedő kisvárosokban a szó eredeti értelmében kollégium jellegű központokat létesítenek, ahol több hónapra vagy akár egy egész tanévre adnak szállást, ellátást és ösztöndíjat olyan tudósoknak, akik valamilyen konkrét céllal, például egy könyv megírásával pályáznak. Lényegében így működött a 2011-ben bezárt Collegium Budapest is – igaz, nem egy félreeső helyen. Kőszeg éppen egy ilyen típusú centrumnak lehetne ideális helyszíne, mintsem egy olyan oktatási intézménynek, amely jeles nemzetközi gárdát kíván foglalkoztatni, miközben állandó oktatóinak jó része (beleértve a főigazgatót is) Budapestről ingázik a tömbösített kurzusait megtartandó.

Pedig továbbra is az oktatás szerepel fő céljaik között, hiszen a napokban egy másik kormányrendelettel 80 millió forintot különítettek el arra, hogy egy „új típusú nemzetközi doktori iskola létesítésének feltételeiről” gondoskodjanak. Eddigi eredményeik és jelen gyakorlatuk alapján felteszem, hogy céljuk nem egy újabb „Matolcsy-kompatibilis” program megvalósítása. Ugyanakkor a Pannon Egyetem egy másik doktori iskolájának a közelmúltban jóváhagyott megalapítása mintegy megelőlegezi azt az eshetőséget, hogy Kőszegen is külföldön alkalmazásban lévő professzorokra fognak támaszkodni az egyelőre ismeretlen tudományág(ak)ban akkreditálandó pályázatban, hogy megfeleljenek a legalább hét (főállású!) törzstag közül minimum négy egyetemi tanár követelményének. Ha ugyan – ma már lassan megszokott módon – egy újabb kormányrendelettel nem mentik fel őket e feltétel alól.

Mindenesetre egy dologban már valóban újítónak bizonyulnak: még nem volt doktori iskola, amelynek a megalapítását a kormány külön rendeletben és bármilyen, nemhogy ekkora összeggel támogatta volna.

Egyenlő esélyek

Nemcsak a három, hogy is mondjuk, „kormányközeli” egyetem, a közszolgálati, a testnevelési és a magának oly nehezen nevet találó kecskeméti található a kedvezményezett intézmények között.

Pár éve egy rangos professzor kollégám egyik napról a másikra bejelentette a felmondását a félév elején, közölve, hogy nyugdíjba megy. Gondoltuk, megunta a favágást, vágyik már a nyugalmas életre. Csakhogy kiderült, hogy szinte másnap szerződést kötött a református egyetemmel, és azóta is ott tanít. Persze tudni lehetett, hogy ott gondban vannak, hiszen jelenleg sincsen egyetlen akkreditált doktori iskolájuk a bölcsészkaron, és az illető professzor által megcélzott doktori iskola már három éve a „nem felelt meg” bélyeget viseli, főleg mert nem volt elég főállású professzoruk.

No de nem mindegy, hol kap valaki professzori fizetést ma Magyarországon? Hát nem, ugyanis ha a 65. életévét betöltött oktató egy állami intézmény előadótermeiben osztja az észt, akkor vonatkozik rá kormányunknak most már az Európai Bíróság által is jóváhagyott döntése, hogy közalkalmazottként a nyugdíját nem veheti föl. Ha viszont átmegy egy nem állami, azaz például egyházi egyetemre, akkor már nyugodtan kérvényezheti a nyugdíját is a professzori fizetése mellé.

Közkeletű információnak számít, hogy a Nemzeti Közszolgálati Egyetem a rá vonatkozó külön törvény és költségvetés jóvoltából a szokásosnál magasabb fizetésekkel tudja csábítani magához a számára kívánatos oktatókat. Újabban azt hallom, hogy vannak máshol is olyan juttatások, amelyekről az állami végeken működő tanárok álmodni sem mernek. Kollégáim mesélik, hogy a Pázmány Péter Katolikus Egyetem több oktatójától is megkérdezték, igaz-e, hogy náluk van egyféle 13. havi fizetés, amire a válasz igenlő volt. Hát ha nyugdíjból ma már nem jut plusz egy havi adag (bár a nyugdíjra a fizetésük mellett a Pázmány oktatói is jogosultak), ez a fizetéskiegészítés bizony jól jönne máshol is.

Nincs bennem irigység, csak azt nem értem, hogy az ugyanolyan állami támogatásból hogyan lehet a Pázmányon kigazdálkodni a 13. havi bérnek megfelelő juttatást, amikor az állami egyetemeken államtitkárunk szerint a kancellárok sikere éppen a gazdálkodás rendbetétele volt. Lehet, hogy azért, mert az egyházi intézményekben nincsen államilag kijelölt kancellár, csak extra állami támogatás?

A múlt heti *ÉS*-ben pedig Huszár Ágnes számolt be a kormány és a református egyház között létrejött megállapodásról, amelynek 15 oldalából két és fél foglalkozik az egyház felsőoktatási intézményeinek az államiakét meghaladó mértékű elvi és financiális támogatásáról, beleértve például a teológiai főiskoláknak alkalmazott tudományok egyetemévé való átminősítését, ami az Nftv.-ben a teológiától távol eső területeken követel meg duális képzést. Ma még.

Sándor György *Lyukasóra* című előadóestjének egyik monológjában szerepelt ez a kétsoros: „Egyenlő pályák, egyenlő esélyek! – Én biciklivel megyek.”

*

Azért a végére egy tudományos hír talán belefér. 2015 májusában sokan fogadtuk hitetlenkedve, hogy 5154 szerző jegyzett egy fizikai tárgyú cikket. Bár korábban jelent már meg tanulmány 1000, sőt 3000 fölötti szerzővel is, a három évvel ezelőtti publikáció tartja azóta is a világcsúcsot. A 33 oldalas közleményből hét oldalt tett ki a tulajdonképpeni tartalom, míg 24 oldalon át csak a közreműködő tudósokat sorolták. A napokban egy újabb humoros hír járta be a tudomány világát. Manapság nem ritkaság, hogy különféle okok, főleg a kísérletekben később felfedezett hiba vagy hiányosság miatt visszavonnak egy már megjelent cikket. Ezt a nyomtatott kiadásban gyakorlatilag lehetetlen megtenni, de a mai online publikációs viszonyok között igen egyszerű: gyakorlatilag eltüntetik a fájlt a periodika felületéről. Csakhogy a *Genes, Brain and Behavior* című internetes folyóiratból most visszavont cikk nem tartalmi okok miatt jutott erre a sorsra, hanem mert az egyik szerző vitatta a tíz társszerző között elfoglalt sorrendi helyét.

Hiúság, tudós a neved!